

Євгенія Тернієвська
м. Полтава, Україна

Чинники регіональної варіативності англійської мови

Abstract. *The article analyzes the factors of regional variability of the English language. It was determined that there are two main groups of factors affecting language development which are external and internal.*

Scientific studies present numerous criteria that determine the social characteristics of a dialect, namely education, profession, income, type of housing, age, gender, socio-economic class of speakers, etc. It seems most expedient to distinguish the actualization of any dialect of the English language according to the criterion of the socio-cultural level of its speakers: high, medium and low. Each variant of the English language can be identified based on its specific characteristics. The main criteria for distinguishing language variants and dialects are the region, the type of terrain, the socio-cultural level of the speakers and the degree of usage.

Keywords: *language variants, dialects, internal and external factors of variability, criteria of variability.*

Постановка проблеми. У свідомості пересічних осіб побутує думка, що мова є однорідним утворенням і що всі носії мови використовують її однаково. Однак кожна мова у структурному відношенні є досить складним і різноманітним явищем, вона обов'язково містить кілька різновидів, тому її лише умовно можна вважати цілісною системою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лінгвістичні дослідження свідчать, що тільки 2-3 % мешканців Великої Британії послуговується стандартним варіантом англійської мови [30]. Решта населення використовують велику кількість мовних варіантів та діалектів. У зв'язку з цим логічним є те, що діалектне різноманіття Великої Британії протягом тривалого часу виступає предметом численних наукових розвідок (Т. Вільчинська [4], Б. Гріффітс [28; 29], О. Лужаниця [8], Х. Ортон [34], О. Присяжнюк [10], В. Скибіна [14], М. Соколова [15], А. Хьюз [30], Дж. Чамберз [23], Д. Шахбагова [21] та інші).

Як свідчать результати спостережень П. Традгіла та А. Хьюза [30], кожен іноземець, потрапивши в Англію, спершу помічає відмінності у вимовних нормах, а потім розуміє, що лексичні і графічні правила також йдуть урозрід з тим, що він ретельно вивчав на уроках англійської мови. Звідси слідує, що найімовірнішою причиною цього може виступати лише активне використання британцями у мовленні деяких діалектів. Логічним висновком з такої ситуації, зазвичай, є поява наукового інтересу мовознавців саме до діалектів та мовних варіантів.

У зв'язку з цим **метою статті** є аналіз чинників регіональної варіативності англійської мови.

Виклад основного матеріалу. Розвиток мови — це об'єктивний процес, який зумовлений як призначенням мови бути засобом спілкування, так і існуванням мови у вигляді системи знаків. У зв'язку з цим виокремлюють дві головні групи чинників, що впливають на розвиток мови — зовнішні та внутрішні. Оскільки розвиток мови реалізується через зміни, ці чинники є і тими причинами, які зумовлюють варіювання системи, структури й одиниць мови [3; 16].

Дослідження питання внутрішньої варіативності мови передбачає вивчення мови й мовлення у тісному взаємозв'язку. Внутрішні причини мовних змін знаходяться безпосередньо у мовному коді, розмаїтті структурних можливостей мови та її перебудови у процесі розвитку, схильності до розумової та матеріальної економії, так само, як у специфіці функціонування складових елементів мови. Причини мовних змін лежать у самій мовній системі. У цьому контексті Е. Туманян зазначає, що кожна мова містить внутрішнє спонукання до спонтанного розвитку, яке ґрунтується на внутрішніх протиріччях у самій природі мови, що є своєрідно організованою субстанцією і виконує комунікативні функції [19, с. 88].

Учені Б. Серебренников та А. Степановичюс до внутрішніх чинників появи мовних варіантів відносять структурні й функціональні [13; 17]:

1) Структурні чинники полягають у поліпшенні мовної техніки та мовного механізму. Вони включають спрощення груп приголосних, процеси асиміляції й дисиміляції, позбавлення від зайвих засобів мовлення, економія мовних засобів тощо;

2) Функціональні чинники покликані зберегти мову у стані комунікативної придатності і виступають найбільш істотними стимулами розвитку, наприклад, вилучення форм, що втратили свої функції; підтримання комунікативно відпрацьованих мовних засобів; заміщення комунікативно необхідних мовних елементів та ін.

Отже, внутрішні причини варіювання включають [12, с. 49; 18, с. 96]:

а) внутрішні протиріччя системи – невідповідність форми й змісту, яка з'явилася як наслідок нерівномірного розвитку цих категорій;

б) взаємодія відмінних форм існування національної мови;

в) взаємодія різночасових систем і різномовних систем;

г) тенденція до економії (лінійної, матеріальної чи розумової);

д) факт аналогії (парадигматичної та синтагматичної).

Науковці Ф. де Соссюр, І. Бодуен де Куртене, М. Гухман, аналізуючи зовнішні чинники варіювання, виокремлюють серед них лінгвістичні й екстралінгвістичні [3; 5; 13; 16]:

1) Лінгвістичні чинники описуються як такі, що замкнуті в мові, проте знаходяться поза структурою мови, тобто є позаструктурними. До них входять типи контактування мов, що перебувають під впливом рівня історичного розвитку носіїв мови та деяких інших соціальних умов.

2) Екстралінгвістичні чинники знаходяться за межами мови, тобто є позамовними, наприклад, розпад людських колективів, ріст суспільної та виробничої сили тощо.

У свою чергу А. Травкіна виокремлює серед зовнішніх причин варіативності сучасної англійської мови соціомовні й соціальні [18, с. 96]:

– До соціомовних, або ж прагматичних чинників належать регіональна й діалектна неоднорідність, , готовність мовної свідомості як частини суспільної свідомості до варіативності, соціальний статус, вік, професія, мода й престиж, протиріччя нормалізаторської діяльності, сфера і частота використання слова.

– До власне соціальних чинників належить демократизація мови як результат демократизації суспільства, а також міграційні процеси та мобільність населення.

Отже, не слід недооцінювати роль соціальних змін, які часто є стимулом для мовних перетворень або ж підтримують традиції варіативності, що має причинами еволюцію мови та актуальні потреби комунікації.

Дослідник Д. Крістал аналізує соціальну спрямованість зовнішнього чинника з декількох сторін [25, с. 290]:

а) просторовий, або ж географічний аспект (роль територіальних діалектів та наявність місцевих варіантів літературної мови);

б) аспект міжмовних контактів (запозичення одного й того ж самого слова із різних мов, вплив мови-посередника, білінгвізм);

в) стратифікаційний аспект (вік, стать, професія, соціально-економічний статус тощо);

г) функціонально-стилістичний аспект (сфера спілкування, комунікативна ситуація, тема спілкування).

На особливості варіативності впливають деякі чинники соціальної ситуації. На думку Д. Уелза, соціолінгвістичні ознаки включають регіональну й соціальну варіативність мови, а також ситуативну обмеженість використання мови [37].

Як правило, при систематизації варіантів англійської мови використовують регіональний критерій, відповідно до якого їх поділяють, насамперед, за географічними зонами півночі та півдня. Така тенденція відслідковується ще з давньоанглійського періоду [6; 11; 26; 31].

Водночас Д. Крістал прослідкував схожість діалектів із територіями їхнього поширення у давньо- і середньоанглійський періоди [26, с. 326]. Вона полягає у тому, що кордон між північними районами та рештою Англії дещо співпадає з межею між англосаксонськими королівствами Нортумбрією та Мерсією. Другорядна межа відокремлює район Мідленда від більш південних регіонів країни. Крім того, у північних та південних зонах можна виділити більш специфічні підзони, якщо брати до уваги різні ареали.

Подібну ідею обґрунтовує П. Традгіл, виокремивши у цих зонах конкретні регіони та запропонувавши точнішу та повнішу ієрархічну картину сучасних регіональних діалектів Англії [36].

На думку автора, ієрархія територіальних діалектів англійської мови виглядає так (таблиця 1) [36]:

Таблиця 1.

Ієрархія територіальних діалектів англійської мови

I. Північ:	1) Північні:	- Північно східні;	• Центральні райони Півночі; • Центральний Ланкашир; • Хамберсайд;
		- Райони нижче на північ:	
	2) Центральні:	- Західно-центральні:	• Мерсісайд; • Північно-західний Мідленд; • Західний Мідленд;
- Східно-центральні:		• Центральний Мідленд; • Північно-Східний Мідленд; • Східний Мідленд;	
II. Південь:	1) Східні;	- Південний Мідленд; - Східна Англія; - Графства, що прилягають до Лондона;	
	2) Південно-Західні;	- Північ південного заходу; - Центр південного заходу; - Південь південного заходу.	

Ще однією територіальною ознакою для детальнішого аналізу діалектів англійської мови можна вважати поділ на графства чи інші укрупнені регіональні одиниці. Це питання вирішує класифікація А. Елліса, яку фахівці-лінгвісти вважають найбільш повною, оскільки вона досить точно відображає діалектну картину сучасної Великої Британії [27]:

I. *Північні діалекти*, що поділяються на три підгрупи:

1) Нортамберленд, північний Дарем;
2) південний Дарем, більша частина Камберленда, Уестморленд, північний Ланкашир, пагориста частина Вест-Райдінга в Йоркширі;

3) Іст-Райдінг і Норт-Райдінг у Йоркширі;

II. *Діалекти Мідленду*, які включають десять районів:

1) Лінкольншир;

2) південно-східний Ланкашир, північно-східний Чешир, північно-західний Дарбишир;

3) північно-західний Ланкашир, південний Ріббл;

4) середній Ланкашир, острів Мен;

5) південний Йоркшир;

6) більша частина Чешира, північний Стаффордшир;

7) більша частина Дарбішира;

8) Ноттінгемшир;

9) Флінт, Денбай;

10) східний Шропшир, південний Стаффордшир, більша частина Уорикшира, південний Дарбішир, Лестершир;

III. *Східні діалекти*, які поділяються на п'ять районів:

1) Кембриджшир, Ратленд, північно-східний Нортхемптоншир;

2) більша частина Ессексу, Хартфордширу, Хантінгдонширу, Бедфордшир; середня частина Нортхемптоншира;

3) Норфолк і Саффолк;

4) більша частина Бакінгемшира;

5) Міддлсекс, південно-східний Бакінгемшир, південний Хартфордшир, південно-західний Ессекс;

IV. *Західні діалекти*, які містять дві підгрупи:

1) західний і південний Шропшир (на захід від ріки Северн);

2) Херфордшир, крім східної його частини, Реднор, східна частина Брекнока;

V. *Південні діалекти*, які складаються з десяти підгруп:

1) частина Пемброкшира й Гламорганшира;

2) Уїлтшир, Дорсетшир, північна й східна частини графства Сомерсетшир, більша частина Глостершира, південно-західний Девоншир;

3) більша частина графства Хемпшир, острів Уайт, більша частина Беркшира, південна частина Саррея, західна частина Сассексу;

4) північний Глостершир, східний Херфордшир, Вустершир, південна частина графства Уорикшир, північ Оксфордшира, південний захід Нортхемптоншира;

5) більша частина графства Оксфордшир;

6) північ графства Саррей, північний захід Кенту;

7) більша частина графства Кент, схід графства Сассекс;

8) західний Сомерсетшир, північносхідний Девоншир;

9) східний Корнуолл, більша частина Девоншира;

10) західний Корнуолл.

Ще одним критерієм, який необхідно розглянути при територіальному дослідженні мовних варіантів та діалектів, є тип місцевості, оскільки на початку вивчення діалектів англійської мови учені здебільшого аналізували характерні риси мови сільських жителів [32; 38]. Згодом науковці помітили те, що мова мешканців міст також відрізняється від стандартного варіанта англійської мови. Так, поділ на міські та сільські діалекти (*urban and rural dialects*) зустрічається у роботах В. Жирмунського [7], Д. Крістала [24], Н. Міхеєва [9], П. Традгіла [35], А. Хьюза [30] та ін.

Самі поняття «сільський діалект» і «міський діалект», а також аналіз їхнього вимовного аспекту увів Дж. О'Коннор [33, с. 299-300]. Автор доводив, що дослідження регіональної вимови може ґрунтуватися на вивченні специфіки мовлення на великих та малих територіях. При цьому не слід нехтувати аналізом акцентів конкретної місцевості, що властиві незначній групі людей, зазвичай похилого віку, які прагнуть зберегти дещо старішу форму різновиду мови.

На думку О. Лужаниці, сільський діалект є природно сформованою соціорегіональною системою вербальної комунікації, яка використовується за визначеними правилами великою кількістю людей, що споконвічно проживали на певній території. Міський діалект автор вважає генетично неоднорідним варіантом англійської мови, який сформувався як результат усунення діалектних ознак, і є, з одного боку, поєднанням літературної мови і діалекту, а з іншого виступає їхніми залишковими формами [8, с. 145].

Крім того, П. Традгіл [36] вважає за необхідне виділяти серед регіональних діалектів традиційні і переважаючі діалекти (*traditional and mainstream dialects*). Традиційні діалекти включають ті, що поширені здебільшого в сільській місцевості, проте вони зустрічаються переважно на території Шотландії. Ця група діалектів максимально підтримують швидше ознаки, успадковані від попередніх поколінь сталого населення країни, ніж риси, властиві наддіалектній літературній формі мови. Традиційні діалекти вважають складними для розуміння через свою специфічність (лексичу, вимову, граматичну структуру). Тому використання їх у реальному житті дуже обмежене, хоча вони нерідко зустрічаються у діалектній літературі, фольклорних збірниках тощо [35, с. 32-34].

Переважаючі, або функціонуючі, діалекти активно застосовують у побутовому спілкуванні конкретного регіону, на відміну від традиційних діалектів. Діалекти, що входять до цієї групи відрізняються незначно і одне від одного, і від англійської літературної мови [35]. Подібні вихідні основи при виокремленні мовних різновидів використовував і Л. Блумфілд, який підкреслював, що у мовних колективах, які протягом тривалого часу облаштовані на певній території, нелітературна форма мови, як правило, може бути поділена на просторіччя, тобто неоднакову, проте зрозумілу у всій державі форму мови, та місцеві діалекти, які настільки відмінні у різних місцевостях, що носії мови,

відокремлені територіально, не розуміють одне одного [2, с. 63-65].

Згідно з концепцією автора, усі мовні варіанти у складному мовному контексті можна класифікувати так [2, с. 64]:

1) письмова літературна мова, яку застосовують в офіційних формах спілкування та на письмі;

2) розмовна літературна мова, яку використовують представники привілейованих класів;

3) регіональна літературна мова, що, як правило, не має відмінностей від розмовної літературної мови і вживається середнім класом, однак незначною мірою варіюється від однієї місцевості до іншої;

4) просторіччя, яке значно відрізняється від попередніх різновидів, поширене у мовленні європейських країн і яке використовують представники нижчого прошарку середнього класу. Загалом він має територіальні відмінності, проте без кардинальних локальних рис.

5) місцеві діалекти, які вживаються найменш привілейованими класами; різниця між ними часто настільки істотна, що мовці, які використовують один місцевий діалект, абсолютно не розуміють мовців, що розмовляють на інших діалектах.

Проте аналіз діалектів виключно з точки зору територіальних ознак є недостатнім. Тут найповнішим видається концепція П. Традгіла та Дж.К. Чемберса [23, с. 54], які доводять, що усі діалекти є і регіональними, і соціальними водночас, адже усім мовцям поряд із соціальними властиві й регіональні особливості [20, с. 39-40].

Вивчаючи соціальну специфіку діалектів, науковці зазвичай зосереджуються на таких чинниках, як вік, стать, освіта, соціальний статус тощо. Так, Г. Курат у рамках роботи над лінгвістичним атласом Нової Англії зосереджувався на таких соціальних чинниках, як вік та освіта, групуючи учасників у три групи [32]:

1) за ступенем освіченості: високий рівень (університетська освіта), середній рівень (рівень середньої школи), низький рівень (базові навички грамотності);

2) за віком: люди старшого віку, люди середнього віку та діти.

На думку Л. Блумфілда, на відмінності, що мають місце у мові, впливає інтенсивність спілкування: вікові розбіжності, відмінні економічні класи, різний рівень освіти, розбіжності у професіях та хобі тощо [2, с. 63]. Водночас автор додає, що найстійкішими й найбільш суттєвими відмінностями є географічні, оскільки, незважаючи на територію проживання, мовлення людей високого соціокультурного рівня, що говорять нелітературною мовою, наближене до стандарту [1, с. 64].

Подібної точки зору дотримувались і П. Традгіл та А. Хьюз, які стверджували, що між соціальним класом та діалектом існує зв'язок, аналогічний до зв'язку між соціальним класом та акцентом. Мається на увазі, що чим вищий соціальний статус особи у суспільстві, тим менш регіонально маркованою є її мова [30, с. 10].

Аналіз впливу гендерних особливостей на мову здійснив Дж. О'Коннор, який помітив, що мовлення жінок і чоловіків має відмінності незалежно від соціального класу та типу акценту. Як зауважив автор, мовлення жінок є коректнішим, адже вони більш прискіпливі до правильності вимова, а мовлення чоловіків ґрунтується на їхніх особистих уподобаннях та бажаннях [33, с. 301-302].

Водночас Д. Болінджер відстоює думку, що причини змін у мовленні знаходяться поміж двох класичних протилежностей — біології та соціалізації. Вік знаходиться ближче до крайньої біологічної точки. Соціальний клас і місцевість походження натомість демонструють вплив суспільства, оскільки немає генетичної програми, що примушувала би мовця звучати як жителя півдня чи представника аристократії. А от критерій професії не лише розташований у самому кінці соціального вимірювання, але й деякою мірою належить до іншого рівня [22, с. 21-23].

Висновки. Отже, проведений аналіз засвідчив, що у наукових розвідках представлені численні критерії, що визначають соціальні ознаки діалекту, а саме освіта, професія, дохід, тип житла, вік, стать, соціально-економічний клас мовців тощо. У зв'язку з цим найбільш доцільним видається розмежовувати актуалізацію будь-якого діалекту англійської мови за критерієм соціокультурного рівня її носіїв: високий, середній та низький. Кожен варіант англійської мови можна ідентифікувати, ґрунтуючись на притаманних йому визначених особливостях. Основними критеріями для виокремлення мовних варіантів та діалектів зокрема є регіон, тип місцевості, соціокультурний рівень носіїв мови та ступінь уживаності.

Література

1. Бичко З. Перспективи взаємостосунків української літературної мови та діалектів. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. Випуск 34. Частина 2. Львів, 2004. С. 116-119.
2. Блумфилд Л. Язык. Москва: Прогресс, 1968. 608 с.
3. Бодуэн де Куртенэ И.А. Избранные труды по общему языкознанию. Т. 2. Москва: Изд-во Академии наук СССР, 1963. 391 с.
4. Вильчинская Т.Л. Лингвистическая ситуация в Северной Англии: на лексическом материале йоркширского диалекта : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Москва, 2009. 273 с.
5. Гухман М.М. Социология языка. *Теоретические проблемы современного советского языкознания*. Москва, 1964. С. 128-131.
6. Жирмунский В.М. О некоторых проблемах лингвистической географии. *Вопросы языкознания*. 1954. № 4. С. 37-45.
7. Жирмунский В.М. Проблемы социальной диалектологии. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка*. Москва: Наука, 1964. Т. 23. Вып. 2. С. 99-112.

8. Лужаница Е.И. Генезис городских диалектов северо-востока Англии (на материале тайнсайдского английского) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Запорожье, 2011. 237 с.
9. Михеева Н.Ф. К вопросу о классификации диалектов романо-германских языков. *Вестник РУДН: Лингвистика*. Москва: Изд-во РУДН, 2004. № 6. С. 9-20.
10. Присяжнюк О.Я. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі шести територіальних типів британської вимови): автореф. дис ... канд. філол. наук. Одеса, 2004. 20 с.
11. Расторгуева Т.А. История английского языка: Учебник. Москва: ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ», 2002. 252 с.
12. Семенюк Н.Н. Некоторые вопросы изучения вариантности. *Вопросы языкознания*. 1965. № 1. С. 48-56.
13. Серебренников Б.А. О материалистическом подходе к явлениям языка. Москва: Наука, 1983. 319 с.
14. Скибина В.И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика. Запорожье: Видавець, 1996. 176 с.
15. Соколова М.А., Гунтовт К.П., Пихалова И.С., Пихалова Р.Н. Теоретическая фонетика английского языка: учебник для студентов институтов и факультетов иностранных языков. Москва: ВШ, 1991. 240 с.
16. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики. Москва: Изд-во «Соцэкгиз», 1933. 272 с.
17. Степановичюс А.Ю. Диахроническая фонология и проблемы древнеанглийского вокализма: автореф. дисс. ... докт. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Ленинград, 1977. 50 с.
18. Травкина А.Д. Типологически-релевантная вариативность стандартной произносительной формы английского слова: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04. Тверь, 2001. 325 с.
19. Туманян Э.Г. О природе языковых изменений. *Вопросы языкознания*. 1999. № 3. С. 86-97.
20. Филин Ф.П. К проблеме социальной обусловленности языка. *Вопросы языкознания*. 1966. № 4. С. 31-44.
21. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 1986. 38 с.
22. Bolinger D.L. Accent is Predictable (If you're a Mind-reader). *Language*. 1979. № 48. P. 633-644.
23. Chambers J.K., Trudgill P. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 218 p.
24. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 475 p.

25. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 489 p.
26. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 489 p.
27. Ellis A.J. *On early English Pronunciation: with Especial Reference to Shakespeare and Chaucer : Containing an Investigation of the Correspondence of Writing with Speech in England from the Anglo-Saxon Period to the Present Day : Preceded by a Systematic Notation of all Spoken Sounds by Means of the Ordinary Printing Types : Including a Rearrangement of Prof. F. J. Child's Memoirs on the Language of Chaucer and Gower, and Reprints of the Rare Tracts by Salesbury on English, 1547, and Welch, 1567, and by Barclay on French, 1521: in V vols. London: Trübner & Co., 1869-1886. URL: <https://archive.org/details/onearlyenglishp05winkgoog>. (дата звернення: 30.03.2023 p.)*
28. Griffiths B. *A Dictionary of North East Dialect*. Newcastle: Northumbria university press, 2005. 204 p.
29. Griffiths B. *Pitmatic: Fishing and Folk : Life and Dialect on the North Sea Coast*. Newcastle : Northumbria university press, 2008. 266 p.
30. Hughes A., Trudgill P. *English accents and dialects: introduction to social and regional varieties of British English*. London: Arnold, 1993. 98 p.
31. Jones M., Dillon P. *Dialect in Wiltshire: and its historical, topographical and natural science contexts*. Trowbridge: Wiltshire County Council, Library & Museum Service, 1987. 206 p.
32. Kurath H. *Linguistic atlas of New England*. Rhode Island: Brown University Providence, 1939-1943. 733 p.
33. O'Connor J.D. *Phonetics*. London: Penguin Books, 1991. 320 p.
34. Orton H., Sanderson S., Widdowson J.D.A *The Linguistic Atlas of England*. London: Croom Helm, 1978. 228 p.
35. Trudgill P. *Dialects*. London: Routledge, 1994. 80 p.
36. Trudgill P. *The Dialects of England* URL: <http://geoffbarton.co.uk/files/studentresources/A%20Level/Accent%20Dialect/Trudgill%20Dialect:Accent%20Notes.doc> (дата звернення: 30.03.2023 p.)
37. Wells J.C. *Longman Pronunciation Dictionary*. Harlow: Longman, 1995. 802 p.
- Wright J. *The English Dialect Grammar, Comprising the Dialects of England, of the Shetland and Orkney Islands, and of Those Parts of Scotland, Ireland & Wales where English is Habitually Spoken*. Oxford: H. Frowde, 1905. 696 p.